

DIN ISTORIA TIPOGRAFIILOR ȘI PRESEI BRAILENE (1838—1866)

ION GANEA

În țara noastră, după o activitate tipografică de trei secole, cu unele întreruperi, la începutul secolului al XIX-lea se simțea nevoia unor tipografii modernizate, în stare să facă față cerințelor de imprimate pentru administrația de stat și de publicații necesare dezvoltării comerțului și presei periodice. De aceea la București se înființează, în 1817, tipografia de la Cișmeaua Mavrogheni, iar la Iași, ceva mai târziu, institutul „Albina“, urmate de alte noi ateliere evolute.

În preajma anului 1840, spre a servi burghezia în dezvoltare, se creează tipografii și în alte orașe din țară, printre care și Brăila. Despre tipărițile și tipărițiile brăilene s-a scris relativ puțin. În afară de indicațiile mai mult bibliografice ale lui D. Iarcu¹, Gr. Crețu², N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu³, N. Iorga⁴ și N. C. Istrati⁵, singurele lucrări care s-au ocupat mai pe larg de aceste tipăriții sînt: *Istoricul presei brăilene, de la 1839 pînă la 1926* de S. Semilian⁶ și *Studii istorice româno-bulgare* de acad. P. Constantinescu-Iași⁷.

Ca dovadă a prețuirii tipărițiilor brăilene amintim că la expoziția retrospectivă a presei române din august 1925, la București, au fost expuse și nouă periodice brăilene. De asemenea, gazete brăilene sînt menționate în recente lucrări: *Presa muncitorească și socialistă din România (1865—1900)*, apărută prin grija Institutului de studii istorice și social-politice, și *Contribuții la istoria presei române* de Constantin Antip.

*

Prin Regulamentul Organic garantîndu-se „nemărginita libertate a comerțului cu celelalte țări“, se intensifică navigația pe Dunăre, se dezvoltă rapid

¹ *Bibliografia chronologicală română*, ed. 2, București, 1873.

² *Tipografiile din România de la 1801 pînă astăzi*, București, 1910, p. 21.

³ *Publicațiunile periodice românești...*, t. I, București, 1913.

⁴ *Istoria presei românești pînă la 1916*, București, 1922.

⁵ *Notă bibliografică asupra primelor cărți tipărite la Brăila*, în *Documente privitoare la Brăila*, vol. I, Brăila, 1929, p. 79—80.

⁶ Cu o prefață de Perspessicius, Brăila, 1927, 233 p. Acad. Perspessicius numește lucrarea un „repertoriu cronologic...“, oglindă a izvoarelor vii care au fost periodicele“.

⁷ București, 1956. Pentru tipografiile bulgărești locale, vezi p. 112—114.

portul Brăilei și, o dată cu el, orașul. Populația fostei cetăți turcești, de la 600 de familii în 1828, sporește în decurs de 30 de ani la peste 17 000 de locuitori ¹.

Între 1830 și 1837, sub ocîrmuirea lui Ioan Slătineanu, organizatorul Brăilei moderne, se fac lucrări edilitare, orașul căpătînd un aspect nou. Viața economică ia un avînt neașteptat. Exportul prin Brăila se înzecește în numai doi ani (1831—1833), iar importul se triplează ². Se crează o industrie locală, alcătuită din ateliere meșteșugărești, la care se adaugă treptat mici fabrici.

Se dezvoltă viața culturală prin înființarea în 1832 a primei școli publice cu limba de predare română, la care au urmat în 1833 71 de copii ³.

Populația Brăilei a participat la marile evenimente istorice din această epocă. Săteanul vizirean Dumitrache Lipan, deputatul clăcașilor, ridică glas energic împotriva marilor proprietari de moșii în comisia proprietății din 1848.

În același timp, naționalitățile conlocuitoare desfășoară o intensă viață comercială și culturală în acest oraș. După 1840 se dau reprezentații teatrale, pe lîngă cele în limba română, și în limba greacă. Iar refugiații bulgari de aici pornesc acțiuni revoluționare pentru cîștigarea independenței lor naționale.

Calea ascendentă parcursă de tînăra burghezie brăileană, interesată în dezvoltarea comerțului și culturii, a impus folosirea mijloacelor moderne de comunicare, printre care și tiparul. Astfel iau naștere cele dintîi tipografii în localitate.

INCEPUTURILE TIPOGRAFIEI ȘI PRESEI BRAILENE

În 1838, la un deceniu de la eliberarea Brăilei de sub turci, înțelegînd cerințele vieții economice și culturale, Ioan Penescu, cel dintîi profesor de aici, aduce de la București o tiparniță și o instalează, probabil, în localul școlii publice. Aceasta este prima tipografie brăileană, deoarece nu avem nici o indicație cît de vagă despre existența vreunei alte asemenea întreprinderi în timpul stăpînirii turcești sau în primii ani după eliberare.

Făcînd o comparație între Brăila și orașele învecinate, constatăm că, pe cîtă vreme la Buzău prima tipografie exista încă din 1691 (tipografia episcopiei, pentru nevoi religioase) ⁴, în orașele vecine se înființează asemenea ateliere abia începînd din deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, în ordinea următoare :

- 1 Brăila, în 1838, tip. lui I. Penescu,
- 2 Galați, în 1845, tip. Francisc Monferrato,
- 3 Focșani, în 1859, tip. Comisiunii centrale ⁵,
- 4 R.-Sărat, în 1873, tip. P. Th. Pecetescu ⁶.

¹ N. Mocioiu, *Din istoria economică, politică și socială a orașului și jud. Brăila, în anii Unirii Principatelor în „Studii și articole de istorie“*, vol. V. București,

² I. C. Filitti, *Organizarea Brăilei după eliberarea de sub turci*, Brăila, 1930, p. 15.

³ După cum afirmă I. Penescu în cererea sa de demisie din învățămînt din 9 august 1844 (în fotocopie la Arh. st. Brăila).

⁴ I. Bîanu și N. Hodoș, *Bibliografia română veche*, t. I, p. 321.

⁵ D. Iarcu, *op. cit.*, p. 87.

⁶ I. M. Ganea, *Primele tipografii rimnicene*, în „Milcovia“, Focșani (II) 1931, nr. 1, p. 68.

Pitarul Penescu a profesat în Brăila de la 12 decembrie 1832 pînă în toamna anului 1844. După 12 ani de profesorat, el părăsește Brăila și se duce la București, chemat de mitropolitul Neofit ca profesor la seminar.

În tipografia sa de la Brăila, numită la început „Tipografia orașului“, s-au tipărit primele cărți și periodice brăilene între anii 1838 și 1841. Anul 1838, an al înființării tipografiei (și nu 1839 cum s-a știut pînă acum), este sigur, deoarece în acest an se tipărește aici prima broșură: *Cuvînt la sfîntirea bisericii sf. Nicolae din Brăila* de I. Penescu (18 p.).

Greutățile materiale întîmpinate de acest atelier grafic, și în special problema împrumutului de 100 de galbeni împărătești, le aflăm dintr-un dosar al Arhivelor statului Brăila¹. Dosarul cuprinde corespondența în această privință, pe de o parte, între Penescu și ocîrmuirea județului, iar pe de alta între Departamentul Treburilor din Lăuntru și autoritățile locale. Reiese din dosar lipsa totală de bunăvoință a autorităților pentru această inițiativă culturală. Redăm datele esențiale.

La 12 iulie 1839, Penescu cere ocîrmuirii să-l împrumute cu 100 de galbeni (echivalent cu 3 150 de lei) din casa magistratului, cu soroc de un an, punînd tipografia amanet. El propune să i se dea banii fără dobîndă, deoarece socotea întreprinderea lui de folos obștesc. Departamentul Treburilor din Lăuntru îi aprobă împrumutul, însă cu „dobînda prăvalnică“ de 10% pe an. Suma o încasează la 2 octombrie 1839. După un an, Penescu nu poate restitui împrumutul, deoarece nu primise plata de la majoritatea abonaților la gazeta „Mercur“, editată de tipografie. Departamentul dispune la 24 august 1841 să se vînză „amanetul“².

Totuși, situația a rămas aceeași timp de aproape un an, pînă cînd, în iulie 1842, magistratul constată că „tiparul nu destoinicește pentru suma datoriei“. Deci tipografia se uzase în patru ani (era „dărăpănată și tocită“) și valoarea ei devenise acum neînsemnată. Departamentul ordonă, în octombrie 1842, ca banii și dobînda să-i plătească „mădularele“ magistratului în funcțiune în octombrie 1839, ca unii ce nu se îngrijiseră „a să încredința de destoinicia zalogului pus pentru suma slobozită“³.

Între timp, datoria se ridicase la 4 119 lei și 20 de parale, pe care trebuiau să-i achite, în mod solidar, patru „mădulare“, în frunte cu fostul prezident, Gheorghe Paraschiva. Dar aceștia depun întîmpinări drastice și nu plătesc nimic; ba mai mult, unul dintre ei, Demetre Diamandidi, face aluzii injuste la o presupusă situație materială bună a lui Penescu⁴. Dosarul cercetat nu arată cum s-a rezolvat chestiunea. Însă aflăm dezlegarea dintr-un articol de mai tîrziu. La începutul anului 1844, la propunerea departamentului, domnitorul Gh. Bibescu hotărăște ca Penescu să fie absolvit de datorie, restituindu-i-se zapisul de împrumutare ca semn de prețuire a muncii sale de profesor⁵. Penescu răspunde și el printr-un nobil gest: la 17 ianuarie 1844, el depune un raport la Eforia școlilor prin care face cunoscut că dăruiește școlii din Brăila tipografia sa cu tot inventarul, „ca oricînd să va înlesni acea școală a o pune în lucrare să aibă a o întrebuița în folosul ei“.

¹ Arh. st. Brăila, fond. Prefectura, dos. 182/1839, f. 3.

² *Ibidem*, f. 75.

³ *Ibidem*, f. 79.

⁴ *Ibidem*, f. 92.

⁵ I. Vîrtosu, *Ioan Penescu*, în „Analele Brăilei“, I (1929), nr. 4—6, p. 52.

În inventarul tipografiei (reprodus de I. Vîrtosu) se află printre altele : 160 de oca slove „garme“ și „cicero“ (din care 50 de oca italiene și franceze, iar restul românești), un teasc de lemn, o mașină de turnat valul și patru șezaruri¹.

Astfel s-a încheiat activitatea primei tipografii brăilene cu „o pagubă de 20 și atîtea mii de lei, pe lîngă care se mai adăugase o datorie de 100 galbeni la magistrat“, cum spune Penescu în cererea de demisie.

Ce s-a imprimat în prima tipografie brăileană ?

1. Am amintit de prima tipăritură, *Cuvînt la sfințirea bisericii sf. Nicolaie din Brăila* de I. Penescu, broșură apărută în 1838.

Tot ca broșuri urmează :

2. *Hosie din ideile unuia din visurile lui Lebrun*. Extrase traduse de I. P(enscu) 1840, 11 p. Lucrarea are o temă erotică.

3. *Vînătoarea vrăjitoarelor*. Tradusă din franțozește de G(heorghe) G(hica), 1841, IV + 39 p.

Broșura se deschide cu o scrisoare a tînărului traducător către tatăl său, pitarul Teodosie Ghica. Din ea se desprind sentimente alese, ca dragostea de părinți („primește dar, iubite taică, închinarea acestui mititel rod al ostenelelor mele“) sau recunoștința față de sprijinitori („îndemnarea dd. pitar I. Penescu și F. Gusu, cărora le sînt recunoscător...“). Modestia traducătorului și dragostea lui de limba românească reiese din faptul că, deși spune în scrisoare că încă nu s-a „familiarisit“ bine cu limba română, totuși constatăm că o folosește în mod foarte corect și construiește fraze largi, cu unele expresii arhaice. Apoi în „Precuvîntare“, Gh. Ghica arată scopul publicării cărții, anume combaterea superstițiilor : „...Este foarte folositoare superstițioșilor ce alerg unii la o babă să-i facă de dragoste, alții la o țigancă să-i puie cuțitu vrăjmașului său și cei mai mulți la o vrăjitoare să-i ghicească norocul“ (p. IV). Cartea are un caracter progresist, ceea ce a făcut pe Penescu să sprijine tipărirea ei, încurajînd totodată pe un tînăr de talent. La sfîrșitul cărții se dă numele subscriitorilor pentru un total de 86 de exemplare. Alfabetul folosit în această tipăritură este cel de tranziție, cu jumătate din litere latine, iar restul cirilice. Majusculele L și U sînt latine, dar cores-punzătoarele lor de rînd (mici) sînt cirilice.

4. *Eudoxia, sau viitorul prevăzut, intradus din franțozește* de I. P(enscu). Brăila, 1841, III + 83 p. Autorul cărții este D'Arnodar. În precuvîntare, traducătorul caracterizează opera și își trădează modestia în ce privește stilul : „...Este un romanț de un amor smerit înaintea virtutei ; un patriotism dișteptat la vreme și neenteresat ; o cinste și un respect universal pentru talentile omului, fie de cel mai de jos clas, o însurătoare fără prejudițiile egalității familiilor (care dominează în veacul nostru) și, în sfîrșit, o istorie plină de curiozități. Dacă însă stilul ei nu-l veți găsi destul de armonios, aducevă-ți aminte de vremea în care s-a scris și de datoria întraducătorului de a nu schimba ideile autorului ei mai mult decît să cade...“. Este o povestire istorică, arătînd suferințele Eudoxiei, protejata Pulcheriei, pînă se căsătorește cu împăratul Teodosie al II-lea la Constantinopol.

Dar activitatea lui Penescu și a tipografiei sale capătă o însemnătate deosebită prin înființarea și tipărirea primelor periodice brăilene. Înainte de 18 decembrie 1839, Penescu se adresează Secretariatului Statului, cerînd învoirea de

¹ Șezaruri — cutie pentru litere (din germ. *Setzkasten*).

a publica o „foaie“ necesară „ramurei neguțătorești“, cu titlul de „Gazeta portului Brăilei, sau Jurnal comerțial“. În continuare, el însuși șapte „printipuri“ pe care va fi întemeiat ziarul. Principiile arată ce fel de știri va publica: despre negoțul „din lăuntru și din afară“, „starea recoltei“, „felurimea producturilor“, numele corăbiilor care vin și pleacă din port și mărfurile pe care le transportă, prețul curent și știri politice în legătură cu comerțul. El mai cere să se facă cenzura ziarului de un „mădular dintr-ai autorităților locale“, ca să nu se producă întârziere în tipărirea știrilor¹.

Penescu nu mai așteaptă aprobarea și, la 18 decembrie 1839, scoate la lumină prima gazetă brăileană, cu titlul „*Mercur, jurnal comerțial al portului Brăilei*“. Apare de două ori pe săptămână. Folio 35 × 22 cm. Redactor Ioan Penescu. Tipografia orașului, Brăila. Gazeta apare în patru pagini, iar când are supliment în șase.

Abia la 27 februarie 1840 Secretariatul Statului comunică ocîrmuitorului județului că acesta va face cenzura, însă „redactorul ei să nu poată tipări măcar un rînd fără a se vedea de dumneavoastră și a să da imprimatul“. Secretariatul anexează la ordin o copie după regulile cenzurii, „din care nu va fi nicicum volnic a să abate redactorul“². După o lună, la 29 martie 1840, departamentul trimite la ocîrmuire asprul ordin nr. 1574, în care arată că „a văzut cu mirare sosite aici în București mai multe foi [ale] unui jurnal tipărit la tipografia orașului Brăila“. El socotește aceasta (adică apariția ziarului „Mercur“ „o adevărată abateră“ a lui Penescu și admonestează ocîrmuirea. În continuare, departamentul „poruncește ca lucrarea prezisei tipografii să se poprească îndată“ și „să fie împiedicat proprietarul ei de a mai tipări ceva fără formale dezlegări“³. Primind adresă în acest sens, Penescu răspunde în scris că va fi „întocmai următor“⁴. La 5 aprilie 1840, departamentul dă aprobare deschiderii tipografiei (care de fapt funcționa încă din 1839) și tipăririi „Gazetei comerțiale“⁵.

Reiese din cele de mai sus că tipografia a funcționat timp de doi ani fără aprobare și că Penescu a avut curajul să imprime și să răspîndească gazeta timp de aproape patru luni fără încuviințare și necenzurată. Cum în acel timp presa era împiedicată să lupte împotriva orînduirii feudale, gestul lui Penescu dovedește că...oricît acționa cenzura, ea n-a fost în stare să oprească dezvoltarea presei, devenită o necesitate socială“⁶.

Gazeta se răspîndea în multe localități din țară și era necesară, căci magistratul orașului Cîmpulung reclamă la departament la 16 mai 1841 că n-a primit regulat jurnalul, iar din februarie nu l-a mai primit de loc. El cere să i se trimită foile lipsă⁷.

¹ Cererea lui Penescu, în copie în același dosar nr. 182 din 1839, f. 9. — Aceleași idei apar în „Programa“ din nr. 1 al gazetei.

² Arh. st. Brăila, fond. Prefectura, dos. 182/1839, f. 8.

³ *Ibidem*, f. 12.

⁴ *Ibidem*, f. 15.

⁵ *Ibidem*, f. 16.

⁶ Const. Antip, *op. cit.*, p. 18.

⁷ Arh. st. Brăila, fond Prefectura, dos. 182/1839, f. 45.

În primul număr al anului I se expune „programa“ ziarului¹. Aflăm din nr. 2 că profesorii din țară sprijineau gazeta, căci prin ei se făceau abonamentele, și că era în colaborare cu redacția „Albineri românești“ de la Iași, care de asemenea primea abonamente pentru „Mercur“. Costul abonamentului era de 2,50 galbeni anual. Se anunță însă că, după ce va începe tipărirea „jumătate grecească și jumătate românească“, abonamentul va fi de 3 galbeni.

Dar „Mercur“ n-a apărut în grecește, căci în nr. 35 din august 1840 redacția anunță că n-a putut aduce „cu nici un chip“ slova grecească și de la numărul viitor va apărea în românește și italienește. Într-adevăr, de la nr. 36 din 22 august 1840. „Mercur“ apare în cele două limbi romanice anunțate, pe două coloane, cea din dreapta în italienește. Partea italiană are titlul „Mercurio, giornale di commercio“. Deci credem că nu poate rămîne valabilă afirmația lui S. Semilian (*Istoricul presei brăilene...*, p. 12) că „Mercur“ ar fi apărut și în limba greacă. La biblioteca Academiei n-am găsit nici un număr în grecește, ci numai în italienește. Nici N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu (*Publicațiunile periodice românești...* p. 406) nu afirmă că Mercur ar fi apărut într-adevăr în grecește; ei reproduc numai indicația inițială a lui Penescu. Cum s-a văzut mai sus, redacția arată și cauza pentru care nu s-a putut tipări în limba greacă, anume lipsa caracterelor tipografice grecești².

Totodată se suprimă din subtitlu cuvintele „al portului Brăilei“, accentuându-se astfel caracterul mai general al publicației. La „Știri din lăuntru“ (nr. 4) se scrie despre dezvoltarea orașului: „Mai toate ulițele s-au așternut cu piatră; foburgul este aproape a se acoperi de clădiri“. *Cuvînt zis de profesorul școlii normale dintr-acest oraș cu prilejul examenelor de la 30 iunie 1840*, se publică în supliment, în nr. 24³.

Aflăm din „Mercur“ și despre existența în 1840 a unei manifestări teatrale la Brăila, cînd s-a declamat o odă adresată domnitorului Al. Ghica. „Mercur“ face propagandă pentru publicațiile progresiste. Astfel, în nr. 54 se publică o înștiințare privind revista „Icoana lumii, foaie pentru îndeletnicirea moldoromânilor“, editată de institutul „Albinei“ din Iași. Această revistă populară, apărută între 1840 și 1866 (cu întreruperi), face parte din primele periodice de popularizare a științei din Principate⁴.

De la 21 noiembrie 1840 este anunțat ca redactor și F. Gussio. Credem că sarcina acestuia era de a traduce articolele în italienește. Deoarece, de cînd gazeta a început să apară și în italienește, indicația tipografiei este „Tip. di G. Penesko e Comp.“, se poate presupune ca F. Gussio să fi fost, un timp, și asociat.

¹ Este folosit alfabetul de tranziție cu o majoritate covârșitoare de caractere latine, găsind ca slove cirilice mai des Ъ și Ь. Programa este transcrisă de G. T. Marinescu, în „Analele Brăilei“, (III), 1931, nr. 2, p. 98.

² Se pare că Semilian a făcut o confuzie cu un alt ziar brăilean, intitulat tot „Mercuriu“, din 1880, care într-adevăr a apărut în românește și grecește, căci el revine în 1931, spunînd că „Inițiul ziar brăilean tipărit în două limbi, acela în italiană și română (subl. ns. — I.G.), a fost «Mercurul», întemeiat de Ion Penescu 1839—1842“ (nota 17 la articolul I. C. Lerescu, în „Analele Brăilei“ III (1931), nr. 2, p. 80).

³ Reprodus de Gh. T. Marinescu în anexa articolului *Note privitoare la activitatea culturală a lui Ioan Penescu*, în „Analele Brăilei“, II (1930), nr. 4, p. 26—34.

⁴ *Istoria României*, vol. III, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 1 068.

„Mercur“ are informații bogate din viața comercială, corespondențe din străinătate și adesea rubrica „Variatăți“, cu mici povestiri, anecdote, probabil traduse. Începînd cu 5 ianuarie 1841, partea italiană apare separat, ambele ediții în format mai mic: 27 × 21 cm. Ultimul număr apărut din „Mercur“ este nr. 103—104 din 1 ianuarie 1842.

Este impresionant articolul de fond, prin care se anunță încetarea apariției. Articolul este nesemnat ca toate celelalte, dar recunoaștem stilul lui Penescu din cuvîntările sale și din cererea de demisie. După moto-ul: „Gheara anului 1841, cu care a răsturnat mulțimea caselor neguțătorești, a întins-o și în gîtul bietului «Mercur»“, articolul arată lipsa mijloacelor financiare, nepăsarea abonaților care n-au plătit abonamentul și recunoștința față de marele ban Mihail Ghica, ministru din lăuntru, ca sprijinitor al ziarului. „...Oricum a fost acest jurnal — scrie Penescu —, eu îl priveam ca un element al progresului; mă plîng iar de nesocotința cu care s-a tratat“. El încheie articolul exprimînd dragostea de patrie și de Brăila: „...Sfîrșesc acum prin a pofti patriei mele o adevărată fericire..., iar pentru Brăila, într-a căreia cinste am declarat acest jurnal mai vîrtos. Ias cea după urmă idee că caracterul ei trebuie schimbat după o sistemă mai potrivită calității ce are, spre a putea fi într-o zi aceea ce trebuie să fie“, sentimente frumoase, care pun în lumină abnegația și linia lui progresistă pe care le-a urmărit în activitatea sa.

„Mercur“ este a doua gazetă comercială din țara noastră, după „Cantor de ayis și comers“, scoasă de Z. Carcalechi în 1837 la București, „Cantor“, fiind de astfel, mai mult un buletin de anunțuri comerciale. Primul periodic brăilean prin conținutul său bogat și variat, a contribuit nu numai la întensificarea vieții economice și culturale brăilene, ci și la dezvoltarea comerțului în întreaga țară.

A doua gazetă pe care Penescu o editează este „Econoama română, sau jurnal de dame“. Aceasta nu este înregistrată în catalogul lui N. Hodoș și Sadi-Ionescu și n-am găsit nici un număr în colecțiile Academiei. C. Göllner a arătat însă, într-un articol publicat în 1934¹, că a descoperit în arhivele vieneze „primul număr“ al acestei publicații, purtînd data de 22 decembrie 1839 (patru zile după apariția „Mercurului“). Din acest articol aflăm că Penescu combătea părerea că fetele n-au nevoie de o educație intelectuală.

Penescu a întîmpinat mari greutăți în răspîndirea gazetei în Transilvania unde făcuse mulți abonați, mai ales la Brașov. Consulul austriac din Galați, C.W. Huber, îl ajută, cerînd cancelariei secrete a Curții din Viena, în urma unei petiții din 13 martie 1840 a lui Penescu, dreptul de a se încuviința vînzarea gazetei în Transilvania, fiind de părere că s-ar putea face cenzurarea de un funcționar din Brașov.

Data apariției gazetei (22 decembrie 1839), indicată de C. Göllner, diferă de înștiințarea din 6 iulie 1841 a „Mercurului“. În ea, Penescu arată că împrejurări neprielnice au făcut redacția să întîrzie publicarea gazetei „Econoama română, sau jurnal de dame“, anunțată „pe la sfîrșitul anului 1839“, și că apariția gazetei

¹ C. Göllner, *O contribuție la istoria ziaristicii românești*, în „Revista istorică“, aprilie—iunie, 1934, nr. 4—6.

va începe în luna iulie, regulat, o dată la două săptămâni, în „format de coală”¹. Potrivit acestei a doua înștiințări, „Econoama română” ar fi apărut abia în luna iulie 1841, an indicat și de N. Iorga, care citează publicația drept „cea dintîi foaie românească pentru femei”².

În ceea ce privește existența numărului 1 din 22 decembrie 1839, credem că este vorba numai de articolul-program, în care se arăta că va apărea „Econoama română”.

Om de cultură și cu dragoste față de tineret și de patrie, Penescu a activat ca intelectual progresist în epoca luptei burgheziei împotriva feudalismului muribund, contribuind la crearea unei Brăile moderne pe plan comercial și cultural, dovedindu-se mai înaintat în concepții decît Ioan Slătineanu, ocîrmuitorul regulamentar al Brăilei, care a luptat pe plan administrativ și edilitar, pentru modernizarea orașului.

Activitatea multiplă a lui Penescu prezintă, desigur, și un interes general. El aparține acelei generații de scriitori și intelectuali pe care M. Eminescu, evocînd trecutul, îi dădea ca pildă epigonilor patriotarzi.

Dezvoltarea activității tipografice și a presei

Între anii 1842 și 1847 nu avem nici o știre despre existența vreunei tipografii în Brăila. Abia în 1848 se atestă înființarea celei de-a doua tipografii locale: a lui Francisc Monferrato, sucursală a tipografiei gălățene, ceva mai veche.

La tipografia Monferrato se tipărește, de la 6 la 10 septembrie 1848, în ultimele zile ale guvernului revoluționar, o gazetă în limbile română și greacă, cu titlul tot de „Mercuriu”. Nu am găsit nici un exemplar din această publicație, deși este înregistrată în catalogul lui Hodoș. Dar într-un dosar din 1848 se află „Programma” ziarului și apelul administratorului județului, Dim. Goleșcu (frate cu Al. Goleșcu-Arăpîlă), de a se face abonamente³.

Programa este tipărită pe trei pagini, format în 4°, pe două coloane, în românește și grecește, și este semnată: „Director, Franciscu Monferato”. Poartă indicația „Brăila, 5 iulie 1848”. După titlu are lozinca revoluționară „Dreptate, frăție”, iar la sfîrșit „Salutare, frăție”. Ea începe cu arătarea folosului tiparului: „...Adevărul, lumina lui nu se mai poate ascunde supt obrocu, ci străbate toate părțile globului și luminează pre tot omul ce vine în lume”. Apoi arată că foile periodice sînt cele mai folosite, indicînd mișcările „omenimii cătră progres”. După apariția unor foi periodice în capitala Principatului, este necesară și una în Brăila: „Toți simt că Brăila, prin pustura sa geografică și comercială, prin poporăciunea sa, reclamă tare o foaie periodică, care să iasă parte în limba națională, parte în altă limbă comună între locuitorii din această cetate și între mulți

¹ Iată începutul „înștiințării” a doua din 6 iulie 1841: „Pe la sfîrșitul anului 1839 s-a publicat o înștiințare pentru o gazetă intitulată «Econoama română sau jurnal de dame»: niște împrejurări însă ivite mai pe urmă au făcut pe redacție a întîrzia pînă acum, cînd printr-aceasta de al doilea are cîntea a face cunoscut public că această gazetă să va începe în următoarea lună a lui iulie regulat”.

² N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XIX-lea*, vol. II, ed. I, p. 221.

³ Arh. st. Brăila, fond. Prefectura, dos. 49/1848, f. 153.

din alte cetăți ale țării noastre“. „O asemenea foaie e cu atât mai neapărată, cu cât în împrejurările de față chemarea gazetelor e mai înaltă și mai sfântă decât oricând altădată : a dezvolta ideele de drept și raporturile soțiale, a lumina pre poporul despre înțelesul fiecărei reforme, a frământa opiniunile particulare, a forma opiniunea publică dreaptă, cu un cuvânt a fi organul glasului poporului, iată chemarea înaltă a fiecărei foi periodice în circumstanțele prezente ale patriei“.

Apoi Monferrato indică titlul gazetei : „Mercuriu, foaie politică, filologică și comercială“, precizînd ce va cuprinde în fiecare din cele trei domenii de activitate. În domeniul politic, gazeta va publica „știri sigure, va dezbate toate reformele nouă, nu va face personalități, pătrunzîndu-se bine de decretul guvernului prin care dă libertate absolută tiparului“.

În domeniul filologic ea publica tot ce „înbrață cîmpul estins al literaturii“, „tractate, care să deștepte sentimentele cele mai nobile ale individelor de amîndouă sexele, să dezamortească spiritele din apatia și letargia morală și să le înalte către cugetări generale, desinteresate și omenoase, cătră patriotism și jertfire“. Cît privește partea comercială, „iutele și aripatul Mercuriu va da în cunoștință toate lucrările și mișcările importante atât ale portului nostru, cît și ale altor porturi cu care Brăila se află în legătură comercială“. În încheierea programei se făgăduiește că ziarul nu-și va înceta apariția „oricare ar fi forma guvernului și împrejurările țării noastre“ și se dau informații editoriale : va ieși de două ori pe săptămîină, în format de coală tipografică mare și în cele două limbi amintite. Prețul abonamentului : 6 icosari noi pe an. Dar apariția este condiționată de înscrierea a 80 de „subscriptori“, care să asigure două treimi din cheltuieli.

Apelul lui D. Golescu este tipărit pe o foaie volantă albastru-deschis, format 8°, și este datat : „Brăila, 1848, iulie“. El este încadrat în aceleași formule revoluționare. Arată „folositatea foilor publice mai ales în circumstanțele prezente ale țării noastre“ și apelează la patriotismul destinatarilor ca să facă abonamente.

După toate probabilitățile, sucursala lui Monferrato s-a desființat curînd după înăbușirea revoluției¹.

A treia tipografie locală este a lui D. Samollada, care exista în 1855, cînd a tipărit *Calendar prognostic allu famosului astrologu Kazamia pentru anul bisectu 1856*, o broșură de 56 de pagini.

Tot aici apare în anul următor cartea : *Duoi amanți : Filerot și Antusa, extragere și compunere* de Radu S. Campiniu (Editor D. Samollada, 1857, VI + 164 p.). Aceasta este o variantă amplificată a romanului popular *Erotocrit*, care a circulat în zeci de manuscrise la noi în țară la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de al XIX-lea. Campiniu a folosit pentru redacția sa un manuscris din 1810, care era atunci în posesiunea lui Nae Stănescu. Meritul publicației este că ea constituie prima tipăritură a acestui roman popular și singura ediție completă.

¹ Este cu puțință ca și „Gazeta Brăilei“, care apărea în 1846, să se fi tipărit la atelierul Monferrato. Despre „Gazeta Brăilei“ găsim o informație prețioasă în *Istoria României*, vol. III, Buc. 1964, p. 981, unde se arată că este primul periodic care s-a expedit prin poștă, împreună cu „Buletinul“. „Buletinul“ este, desigur, gazeta administrativă din București, care apărea încă din 1832. În catalogul lui Hodoș nu se află menționată „Gazeta Brăilei“ din 1846.

Se pare că în tipografia lui Samollada nu a apărut nici un periodic. Această tipografie de altfel s-a mutat, înainte de 1871, la Focșani.

A patra tipografie este a lui An. R. Brăileanu (preot, n. 1820). El a cumpărat-o de la Șt. Rasidescu din București în aprilie 1858.

Aici s-au tipărit două broșuri: 1) *Prudența și omul* (1858, 208 p.) și 2) *Teatrul lumii, trad. din franțuzește* (vol. I, broș. 1—3, 1859, 240 p.). Drepturile de proprietate literară Brăileanu le-a cumpărat de la D. Pizo¹. *Teatrul lumii* cuprinde o serie de fragmente istorice culese de Richer despre Petru cel Mare, Enric al VII-lea, Xantipa, Wilhelm Tell ș.a.

Tot aici se tipărește prin 1861 o foaie volantă în care este vorba de daniile lui Penetis Zurmali pentru înființarea de școli în Brăila².

An. Brăileanu a trecut peste puțin timp tipografia pe numele fiului său Dimitric și al maestrului tipograf Ilie (Iuliu) Boerescu, adus la Brăila o dată cu tipografia de la București. Această schimbare s-a petrecut cel mai târziu la începutul anului 1863, când se tipărește prima carte cu indicația: „Tipografia Unirea a lui Dim. Brăileanu și I. Boerescu”. Această primă carte este: *Meniate Helie, Predicile și panegiricile*. (Trad. și tipărit (=editat) de preot Cosma Moșescu, vol. I—II, 1863). Fiecare volum cuprinde circa 300 de pagini.

Pînă în 1866 se mai imprimă aici: un *Discurs* de N. Cernavodenu în 1865.; *Prescurtare din istoria românilor dinaintea descălicătoarei și pînă la tractatul de la Balta Liman* de G. Baronzi în 1866; periodicul *Anunțatorul comerciale, foaie mercantilă și industrială* (din martie pînă la 10 decembrie 1865, săptămînal), avînd ca redactor pe tipograful Pericle Pestemalgioglu; săptămînalul „Moș Ion”, ziar pentru știri politice... (apărut în decembrie 1865), inițiator și redactor fiind scriitorul G. Baronzi, precum și alte broșuri³. În nr. 8 al ziarului „Moș Ion” se vorbește despre manifestările de la Brăila cu prilejul evenimentelor de la 11 februarie 1866; tot în acest număr apar patru poezii semnificative, cu titlul general *După chip și asemănare*, un fel de fabule⁴.

Ziarul „Moș Ion” a fuzionat, în februarie 1868, cu „L'Echo Danubien” din Galați, redactat de S. Carmellin. A apărut apoi sub titlul de „Presă română” în Brăila, după 19 februarie 1868.

¹ I. Boerescu, *O tipografie brăileană anterioară anului 1861*, în „Analele Brăilei” XI, (1939), nr. 1, p. 47.

² Arh. st. Buc., fond. Minist. Industr., dos. 131/1861.

³ G. Baronzi (1815—1896) a avut o activitate bogată și variată (poezie, romane, nuvele, piese de teatru, ziaristică, traduceri) începînd cu publicarea dramei *Eleonora* (București, 1844) și apoi cu poezii în „Curierul românesc” (1845). Sprijinitor al revoluției din 1848, redactează ziarul „România” (6 august—10 septembrie 1848). În timpul Unirii scoate cu G. Sion ziarul „Ziua, foaie politică, literară și științifică” (3 martie—10 aprilie 1859). Prelucrînd folclorul, ne-a lăsat cîteva balade reușite.

⁴ Lupoica și mielul este o variantă anterioară cunoscutelor versuri din *Capra cu trei iezi* de I. Creangă, (publicată în 1875):

Feți, feți cuculeți	În cîleț,
Ușa mamei desculeți,	Drop de sare
Că v-duce	În spinare . . .
Lapte-n țite,	Bieții mielugei credea
Frunză (-n)	Ușa-ndată deschidea
Buză,	Și lupoica cum intra
MĂLĂIAȘ	Toată turma o minca.

Tinînd seama de asemănarea izbitoare a celor două texte, concluzia noastră este că, separat, cei doi scriitori au cunoscut unele variante ale acestei povești populare, care cuprindeau și versurile citate mai sus: Creangă pe la Humulești, iar Baronzi prin părțile brăilene.

În 1858 s-a creat și tipolitografia lui M. Pericle Pestemalgioglu, numită într-un timp „Triangulu“, care a desfășurat o foarte bogată activitate timp de 60 de ani. Din tipărițile executate aici pînă la 1868 cunoaștem una singură: *Poezii de Arturo Graf*, 1863. Autorul este un poet italian născut în 1848 la Atena și decedat în 1903 la Torino. El a trăit la Brăila timp de zece ani, în două etape: 1856—1863 și 1871—1874. Prima sa lucrare este un volum de versuri publicat sub pseudonimul Filarete Franchi, în 1861, la Brăila, probabil la aceeași tipografie¹.

O nouă tipografie înființată la Brăila în 1863 este cea „Româno-bulgară“. Șt. Rasidescu. Locuitorii bulgari se stabilesc în oraș după anul 1828, căci în catagrafia din acel an nu apare decît în mod excepțional un Mihalache cu porecla „bulgar“, figurînd printre „codașii“ din mahalaua de la Poarta cea mică. Apoi s-au refugiat aici bulgari revoluționari, care acționează pentru începerea luptei de eliberare a Bulgariei de sub turci. Printre aceștia, un organizator de seamă al mișcării revoluționare este Gh. Sava Rakovski, care participă în anii 1841—1843 la acțiunile din Brăila. El a fost un valoros publicist și scriitor bulgar².

Școala în limba bulgară este atestată în Brăila în 1863. Astfel s-a simțit nevoia creării unei tipografii bulgărești în localitate pentru sprijinirea școlii și a acțiunilor revoluționare. Șt. Rasidescu a obținut, în aprilie 1863, aprobarea deschiderii unui „atelier sucursal de tipografie bulgară“. Această tipografie era instalată într-o prăvălie mare și avea două teascuri de mîna și un teasc mic, precum și un sortiment bogat de litere³. În mai 1863, Rasidescu solicită aprobarea să fondeze jurnalul în limba bulgară „БЪЛГАРСКА ПЧИЛА („Albina bulgară“)“⁴. Ziarul a apărut de la 31 mai 1863 pînă în octombrie 1864, sub redacția lui Ispas Popescu. Ulterior mai apare ca redactor și Hristu Vaclidov. „Albina bulgară“ era continuatoarea ziarului „Bulgaria“, care apăruse la Constantinopol între 1859 și 1863.

La 4 august 1863, redactorul ziarului, Ispas Popescu, cere prefectului județului să-l dispenseze de a prezenta la cenzură și „traducția“ în limba română a articolelor deoarece „Toți articolii politici ce se publică în Albina bulgară sînt totdeauna reproduși după alte ziare, străine și locale, și fără comentariu din partea redacției...“. „Albina bulgară“ în tot timpul cît va avea fericirea a fi în ospitalitatea acestei frumoase țări, își va îndeplini conștiincios misiunea ce are de a culege în liniște miere din florile seale, fără a împunge niciodată pe nimeni d-aici“. Citatul ne arată, în formă metaforică, poziția bulgarilor brăileni, care nu se amestecau în treburile interne, ci numai luptau de aici pentru independența lor națională.

La 9 august 1863, Șt. Rasidescu anunță că atelierul a trecut în posesiunea lui „Christu de Vaclidof ca desăvîrșit proprietar“. Vaclidof tipărește jurnalul „periodico-literariu“ în limba bulgară, „Dornița“ care apare în perioada februarie-

¹ Angela Voinescu, *Legăturile poetului italian Arturo Graf cu Brăila*, în „Analele Brăilei“, X (1938), nr. 2, p. 22—34.

² P. Constantinescu-Iași, *Prima citaliște bulgară din București*, în *Studii și articole de istorie*, vol. V, 1963. Mai tîrziu, din 1868, va activa în Brăila și poetul revoluționar Hristo Botev (cu pseudonimul Ceavdar).

³ Idem, *Studii istorice româno-bulgare*, p. 112.

⁴ Arh. st. Brăila, fond. Prefectura, dos. 127/1863, f. 3.

junie 1864, cu vreo 11 numere. Girant era Teodorache Petrescu. Ultimul număr este din 28 iunie 1864¹. Vaclidof devine și proprietarul ziarului „Albina bulgară” începînd cu 8 ianuarie 1864.

Nu avem nici o dovadă că „Jurnalul comercial româno-frances Danubiul”, pentru care Vaclidof ceruse învoire la 3 octombrie 1864, ar fi apărut².

În tipografia româno-bulgară s-au tipărit, numai pînă în 1866, peste 24 de cărți, cu conținut variat: didactic, literar și religios³. Tot aici s-au mai imprimat în românește: în 1863 o broșură *Cîteva idei asupra chestiilor zilei...* de Cos. Varlaam (39 p.), precum și, în 1864, *Programul școlii bulgare, foaie volantă*⁴.

Firește, au mai apărut unele lucrări brăilene în răstimpul 1838-1866, menționate numai în treacăt, fără indicații precise de tipografie și număr de pagini. Dintre acestea amintim: periodicul „Tromba mercantile, ziar economic”, apărut în Brăila în aprilie 1861 și avînd ca redactor pe D. Vilison⁵, și două broșuri, una în limba greacă, iar cealaltă, intitulată *Starea agriculturului izolat comparată cu aceea a agriculturului asociat* (1862), în limba română.

După 1864, micile tipografii provinciale își accentuează caracterul comercial, fiind interesate în obținerea unui profit cît mai mare. Intrate în vârtejul concurenței capitaliste, ele nu se pot menține decît confecționînd, în primul rînd, imprimate pentru primărie și tipăriind mai ales gazete ale partidelor burgheze. Acesta este și cazul tipografiei „Unirea” a lui Ilie Boerescu, care, din 1866, încheie contracte cu primăria pentru imprimarea publicațiilor oficiale, întîmpinînd mari greutăți cu încasarea „cîștiurilor” este obligat să tipărească lucrări suplimentare gratuit⁶. Tot la „Unirea” mai apar, după 1866, cîteva periodice.

Dezvoltarea rapidă a orașului în anii de după eliberarea de sub turci și interesele burgheziei au impus crearea ramurii industriale a artelor grafice și în Brăila, mai curînd decît în orașele învecinate. Numărul atelierelor tipografice, mic la început, sporește după 1864, datorită intrării țării noastre în plină perioadă capitalistă. Față de șapte tipografii înființate între 1838 și 1866, vom găsi 13 tipografii între 1867 și 1900. O activitate mai bogată pînă în 1866 au avut-o tipografiile I. Penescu și „Unirea”.

În acest răstimp, tipografiile nu s-au putut menține din punct de vedere financiar. Proprietarii lor, în bună parte intelectuali progresiști sau foști meșteri, au fost nevoiți să facă datoriile pentru care au plătit dobînzii însemnate. Un paleativ era confecționarea de imprimate pentru autorități, acoperind astfel o parte din deficit.

Broșurile tipărite au contribuit la dezvoltarea culturală a Brăilei. Cîteva sînt traduceri literare din limba franceză, potrivit curentului de atunci.

În colecțiile periodicelor brăilene se află un bogat material informativ pentru viața economică, social-politică și culturală a orașului. Tipăriturile în

¹ P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 132.

² Arh. st. Brăila, fond Prefectura, dos. 207/1864, f. 7.

³ P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 112—114.

⁴ Arh. st. Brăila, fond Prefectura, dos. 221/1863.

⁵ *Publicațiunile periodice românești*, p. 746.

⁶ Arh. st. Brăila, fond. Primăria, dos. 12/1867, f. 1.

general se adresau burgheziei, cu excepția unor cărți populare menite să pătrundă în straturile ceva mai largi ale populației.

S-au impus ca personalități culturale publicistul Ioan Penescu și poetul G. Baronzi. Găsim în lucrările lor idei progresiste, ca : lupta împotriva cenzurii, sprijinirea revendicărilor țărănimii, răspândirea culturii în popor, combaterea superstițiilor, prelucrarea folclorului ș.a.

Naționalitățile conlocuitoare, mai ales bulgarii și grecii, au avut manifestări culturale oglindite în tipăriturile în limba maternă.

Istoria artelor grafice din țara noastră trebuie să cuprindă și o pagină despre realizările din Brăila. Și nu se poate scrie istoria presei românești fără să se arate că al doilea periodic comercial din țară (cu sute de pagini tipărite) și una dintre primele reviste feministe au apărut aici.

Tipografiile brăilene au servit interesele burgheziei. Proletariatul fiind în formare, lupta lui nu apare în tipăriturile studiate, dar mai târziu vom găsi și la Brăila publicații muncitorești și socialiste.